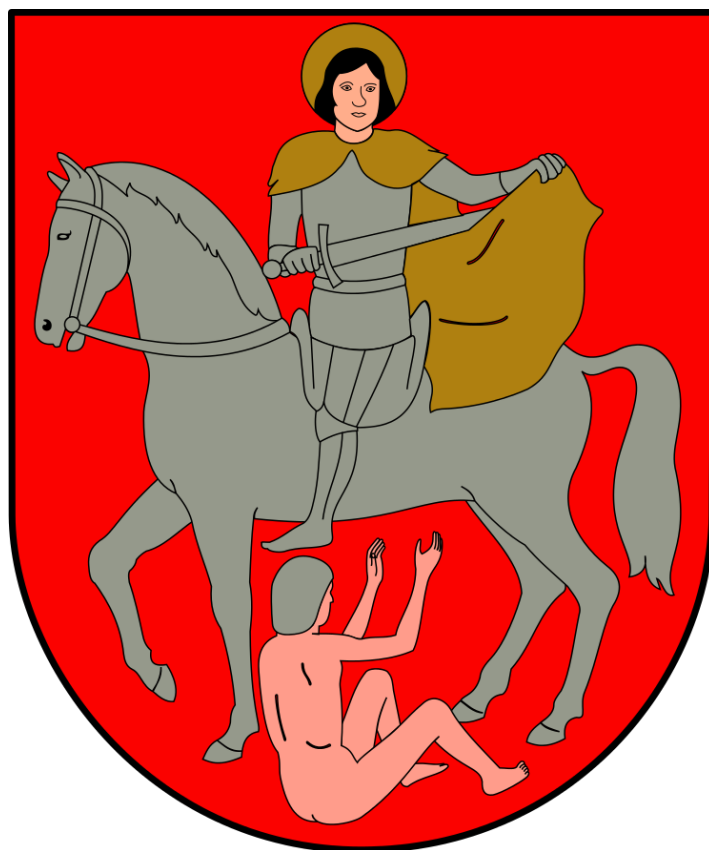

Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2017-2020

Gmina Mochowo

Opracowanie wykonane przez:

SPIS TREŚCI

1	Wstęp	4
2	Podstawa prawna	5
3	Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	13
3.1.	Obowiązek sporządzania gminnych programów opieki nad zabytkami	13
3.2.	Definicje	14
3.3.	Sposoby opieki nad zabytkami w świetle przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami	16
3.4.	Opieka nad zabytkami jako zadanie własne gminy	18
4	Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	20
4.1.	Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	20
4.2.	Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	26
5	Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	29
5.1.	Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy	29
5.2.	Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	35
5.2.1.	Położenie	35
5.2.2.	Rys historyczny	35
5.2.3.	Zabytki nieruchome – charakterystyka	41
5.2.4.	Zabytki archeologiczne – charakterystyka	42
5.2.5.	Dziedzictwo niematerialne	42
5.3.	Zabytki nieruchome objęte prawnymi formami ochrony	43
5.3.1.	Zabytki nieruchome w wojewódzkim rejestrze zabytków	43
5.3.2.	Zabytki nieruchome w wojewódzkiej ewidencji zabytków	44

5.3.3.	Gminna ewidencja zabytków	44
6	Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza SWOT.	46
7	Założenia programowe.....	48
7.1.	Priorytety.....	48
7.2.	Kierunki działań i zadania	48
8	Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	55
9	Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami.....	56
10	Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami.....	57

1 WSTĘP

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2017 r. poz. 2187) nakłada na gminy obowiązek sporządzenia programu opieki nad zabytkami. Mówi o tym artykuł 87 ustawy. Głównym beneficjentem realizacji programu jest społeczność lokalna, która bezpośrednio powinna odczuć efekty jego wdrażania. Dotyczy to nie tylko właścicieli i użytkowników obszarów i obiektów zabytkowych, ale również wszystkich mieszkańców.

Przyjęty przez Radę Gminy w formie uchwały, gminny program opieki nad zabytkami jest elementem polityki samorządowej. Będzie służyć podejmowaniu planowych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

Program opieki nad zabytkami ma pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe gminy. Wskazane w programie działania są skierowane na poprawę stanu zabytków, ich rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Gminny program opieki nad zabytkami, m.in. poprzez działania edukacyjne, ma też budzić w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, roli i znaczenia lokalnych wartości i wspólnych korzeni. Wspólna dbałość o zachowanie wartości kulturowych wzmacnia poczucie tożsamości, wspiera identyfikację jednostki z tzw. małą ojczyzną.

Gminny program opieki nad zabytkami jest opracowywany na 4 lata. Z realizacji programu Wójt Gminy co dwa lata sporządza sprawozdanie, które przedstawia Radzie Gminy. Kolejne sporządzane programy opieki powinny uwzględniać pojawiające się nowe uwarunkowania prawne i administracyjne, zmieniające się warunki społeczne, gospodarcze i kulturowe, nowe kryteria oceny i aktualny stan zachowania zasobu oraz prowadzone okresowo oceny efektów wdrażania obowiązującego programu.

2 PODSTAWA PRAWNA

Podstawę prawną sporządzenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami stanowią:

- **Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 2009r. Nr 114, poz. 946 w przepisach art.5, art. 6 ust. 1 i art. 86)**

Ochrona zabytków jest konstytucyjnym obowiązkiem państwa i każdego obywatela. Ustawa zasadnicza stanowi fundament systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce:

„Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju (art. 5), (...) stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju (art.6. ust. 1), oraz każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa (art. 86)”.

- **Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jednolity, Dz. U. 2017 r., poz. 1875.)**

Zgodnie z art. 7 ust.1 pkt 9 Ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, zaspokajanie potrzeb wspólnoty należy do własnych zadań gminy. W szczególności zadania własne gminy obejmują zagadnienia związane z ochroną zabytków jak i opieką nad zabytkami.

- **Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2017 r. poz. 2187).**

Ustawa stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce, określa politykę zarządzania zabytkami oraz wyznacza główne zadania państwa oraz obywateli (właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych). Szczegółowe zapisy określają przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady tworzenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy

zabytkach, a także organizację organów ochrony zabytków. Wprowadza pojęcia ochrony i opieki.

Ochrona zabytków (art. 4) polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnienie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Natomiast opieka nad zabytkami (art. 5) sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega w szczególności na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości.

Opiece i ochronie podlegają, bez względu na stan zachowania (art. 6):

- zabytki nieruchome - krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne i ruralistyczne, zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki, cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,

- zabytki ruchome – dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcje stanowiące zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych, numizmaty oraz pamiątki historyczne, wytwory techniki, materiały biblioteczne, wytwory sztuki ludowej, rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne, przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne, bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,
- zabytki archeologiczne – pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany, relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej. Ochronie ustawodawczej mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Ustawa wskazuje także formy ochrony zabytków (art. 7), do których należą:

- wpis do rejestru zabytków prowadzonego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, na podstawie decyzji wydanej przez WKZ z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy;
- uznanie za Pomnik Historii przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego;
- utworzenie parku kulturowego przez Radę Gminy na podstawie uchwały;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. wprowadziła obowiązek sporządzenia przez samorządy programów opieki nad zabytkami. Zgodnie z art. 87 tej Ustawy zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami. Program ten, po uzyskaniu opinii wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, przyjmowany jest odpowiednio przez

Sejmik Województwa, Radę Powiatu i Radę Gminy (art. 87.3). Na poziomie powiatu, województwa i gminy program taki sporządza się na okres 4 lat (art. 87.1.), z czego po okresie 2 lat zarząd województwa, powiatu i wójt sporządzają sprawozdanie, które odpowiednio przedstawia się Sejmikowi Województwa, Radzie Powiatu lub Radzie Gminy (art. 87.5), a następnie przekazywane jest Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 87.6).

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa główne cele gminnych programów opieki nad zabytkami, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy w właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami;

Program opieki nad zabytkami jest dokumentem uzupełniającym w systemie planowania. Wyznacza cele i określa instrumentarium służące do ich osiągnięcia.

- **Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska Dz. U. z 2017 r., poz. 519 ze zm.)**

Zgodnie z zapisami Ustawy, prognoza oddziaływania na środowisko sporządzana przy okazji opracowywania polityk, strategii, planów lub programów powinna:

„określać, analizować i oceniać przewidywane znaczące oddziaływania, (...) na środowisko, a w szczególności na (...) zabytki, jak również w przypadku odstąpienia od przeprowadzenia postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko, Ustawa nakłada obowiązek sprawdzenia, czy decyzja o odstąpieniu uwzględnia: (...) „cechy obszaru objętego oddziaływaniem na środowisko, w szczególności obszaru o szczególnych właściwościach naturalnych lub posiadających znaczenie dla dziedzictwa kulturowego wrażliwe na oddziaływania, istniejące przekroczenia standardów jakości środowiska lub intensywne wykorzystywanie terenu. Niezwykle ważne są przepisy dotyczące planowanych przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko i wymagających sporządzenia „raportu o oddziaływaniu przedsięwzięcia na środowisko”.

Dla ochrony dziedzictwa kulturowego przepis ten jest istotny w kontekście budowy wież telefonii komórkowej oraz stosunkowo nowej inicjatywy, jaką jest budowa farm wiatrowych i ich oddziaływanie na krajobraz kulturowy, a więc przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze.

▪ **Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz. U. z 2017 r. , poz. 1073 ze zm.)**

Ustawa precyzuje, co powinno być uwzględniane podczas sporządzania studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, a także ustaleniach lokalizacji inwestycji celu publicznego. W istotnym z punktu widzenia opieki nad zabytkami obszarze planowania i zagospodarowania przestrzennego uwzględniania się:

„wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej” (art. 1). W studium uwzględniać należy uwarunkowania wynikające ze: (...) „stanu środowiska, w tym stanu rolniczej i leśnej przestrzeni produkcyjnej, wielkości i jakości zasobów wodnych oraz wymogów ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego, stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej” (art. 10).

Studium oraz plany zagospodarowania przestrzennego powinny określać:

(...) „obszary oraz zasady ochrony środowiska i jego zasobów, ochrony przyrody, krajobrazu kulturowego i uzdrowisk, obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej”.

Istotne jest nałożenie na wójtów i burmistrzów obowiązków zarówno zawiadomienia m.in. wojewódzkiego konserwatora zabytków o przystąpieniu do sporządzania studiów, planów zagospodarowania przestrzennego i występowania o opinie i wnioski oraz uzgodnienia.

- **Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (tekst jednolity, Dz. U. 2017 r. poz. 1332 ze zm.)**

Ustawa traktuje zabytki w sposób szczególny i podkreśla fakt, że obiekt budowlany należy projektować i budować zapewniając:

„ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską”.

Wymienione są rodzaje czynności w procesie budowlanym, również w kontekście obiektów wpisanych do rejestru zabytków, znajdujących się na obszarze wpisanym do rejestru zabytków, obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, a także ujętych w gminnej ewidencji zabytków. Budynki podlegające takiej ochronie prawnej nie wymagają świadectwa charakterystyki energetycznej. W przypadku obiektów wpisanych do rejestru zabytków wymagane jest uzyskanie pozwolenia na remont tych obiektów lub ich rozbiórkę (w tym wypadku dopiero po skreśleniu obiektu z rejestru zabytków przez Generalnego Konserwatora Zabytków). Podobnie jest w przypadku chęci zainstalowania na takim obiekcie tablic i urządzeń reklamowych. Ustawa nakazuje wprost wymóg uzyskania pozwolenia WKZ przed wydaniem pozwolenia na budowę.

- **Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. 2017 r. poz. 624 ze zm.)**

Jednym z wymienionych celów publicznych jest

„(...)opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami”.

Kolejne zapisy precyzują, jakie działania wymagają pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Są to sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa (tu wyjątkiem są nieruchomości będące we władaniu Agencji Nieruchomości Rolnych) lub jednostki samorządu terytorialnego oraz wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych do spółek, podział nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków. Ponadto dopuszczono możliwość nałożenia na nabywcę nieruchomości gruntowej, oddawanej w użytkowanie wieczyste, obowiązku (zapisanego w umowie) odbudowy lub remontu położonych na niej zabytkowych obiektów budowlanych. Taki sam obowiązek można nałożyć w decyzji o ustanowieniu trwałego zarządu.

Ważne dla właściciela zabytku i zarządcy nieruchomości będącej w trwałym zarządzie są zapisy mówiące o obniżce o 50% ceny nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków, chociaż dopuszczono tu także możliwość podwyższenia lub obniżenia tej bonifikaty oraz o obniżce o 50% opłat z tytułu trwałego zarządu, która to bonifikata również może być podwyższona lub obniżona. Gminie przysługuje prawo pierwokupu w przypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawa użytkowania wieczystego takiej nieruchomości.

▪ **Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (tekst jednolity, Dz. U. z 2017 r., poz. 60 ze zm.)**

Ustawa określenie „tereny zieleni” definiuje jako „tereny wraz z infrastrukturą techniczną i budynkami funkcjonalnie z nimi związanymi, pokryte roślinnością, znajdujące się w granicach wsi o zwartej zabudowie lub miast, pełniące funkcje estetyczne, rekreacyjne, zdrowotne lub osłonowe, a w szczególności parki, zieleńce, promenady, bulwary, ogrody botaniczne, zoologiczne, jordanowskie i zabytkowe oraz cmentarze, a także zieleń towarzyszącą ulicom, placom, zabytkowym fortyfikacjom, budynkom, składowiskom, lotniskom oraz obiektom kolejowymi przemysłowym”. Zezwolenie na usunięcie drzew lub krzewów z terenu nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków wydaje WKZ; dotyczy to również drzew owocowych. Ustawodawca posłużył się również pojęciem „wartości historycznych”, „kulturowych”, które są jednym z czynników ważnych przy tworzeniu parków krajobrazowych, zespołów

przyrodniczo-krajobrazowych, ustanawianiu pomników przyrody i innych czynnościach.

▪ **Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (tekst jednolity, Dz. U. z 2017 r., poz. 862)**

W Ustawie zapisano, że prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym, natomiast państwo, jako mecenas, wspiera tę działalność, a minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może wspomóc finansowo realizację planowanych na dany rok zadań.

Sprawowanie opieki nad zabytkami jest jednym z podstawowych zadań instytucji kultury, szczególnie tych wyspecjalizowanych w opiece nad zabytkami, których celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami. Stąd też szeroko pojęta opieka nad zabytkami niekoniecznie musi oznaczać bezpośrednie czynności przy zabytku, ale również gromadzenie wiedzy o zabytkach, jej udostępnianie poprzez np. organizację wystaw, edukację społeczeństwa dotyczącą ochrony zabytków, uświadomienie istnienia odziedziczonych po dawnych mieszkańcach dóbr kultury, uwrażliwienie na wyjątkowy charakter tego dziedzictwa.

3 UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

3.1. OBOWIĄZEK SPORZĄDZANIA GMINNYCH PROGRAMÓW OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Obowiązek sporządzania gminnych Programów opieki nad zabytkami określa zapis art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2017 r. poz. 2187). W myśl art. 87. tej ustawy:

1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.
2. Programy, o których mowa w ust. 1. mają na celu w szczególności:
 - 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
 - 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
 - 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
 - 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
 - 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
 - 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;

- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.
3. Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.
4. Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.
5. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

3.2. DEFINICJE

Z uwagi na konieczność precyzyjnego odnoszenia się w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami do zapisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2017 r. poz. 2187) przyjęto za ustawą następujące definicje:

1. zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
2. zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt. 1;
3. zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt. 1;
4. zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;

5. instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami – instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
6. prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
7. prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
8. roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
9. badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba - również programu prac restauratorskich;
10. badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
11. badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
12. historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
13. historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;

14. krajobraz kulturowy - przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze;
15. otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków, w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

3.3. SPOSOBY OPIEKI NAD ZABYTKAMI W ŚWIELE PRZEPISÓW USTAWY Z DNIA 23 LIPCA 2003 R. O OCHRONIE ZABYTKÓW I OPIECE NAD ZABYTKAMI

Według zapisów art. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2017 r. poz. 2187) ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej, działań mających na celu:

1. zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
2. zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
3. udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
4. przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
5. kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6.-uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Zgodnie z art. 5 ustawy opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega w szczególności na zapewnieniu warunków:

1. naukowego badania i dokumentowania zabytku;
2. prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;

3. zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
4. korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
5. popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

W myśl art. 6 ustawy ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1. Zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- krajobrazami kulturowymi,
- układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- dziełami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego,
- obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- cmentarzami,
- parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

2. Zabytki ruchome będące, w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. z 2017r. poz. 60 ze zm.),
- instrumentami muzycznymi,
- wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,

- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

3. Zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- cmentarzyskami,
- kurhanami,
- relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Art. 6 ustawy mówi również, iż ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

W ustawie znajdują się zapisy precyzujące formy ochrony zabytków. Art. 7 ustawy stanowi, że formami ochrony zabytków są:

1. Wpis do rejestru zabytków;
2. Uznanie za pomnik historii;
3. Utworzenie parku kulturowego;
4. Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

3.4. OPIEKA NAD ZABYTKAMI JAKO ZADANIE WŁASNE GMINY

Obowiązki jednostek samorządowych określają zarówno przepisy ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2017 r. poz. 2187), jak również ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jednolity, Dz. U. z 2017 r. poz. 1875.).

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa obowiązki oraz kompetencje gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Obowiązki są określone m.in. w art. 22, pkt. 4 narzucającym obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków, art. 87 regulującym sporządzenie na okres czteroletni gminnych programów opieki nad zabytkami, oraz w art. 18. i 19. nakazujących uwzględnianie zapisów tych programów przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowych planów zagospodarowania.

Ponadto, w nowelizacji ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia z dnia 18 marca 2010 r., która weszła w życie 5 czerwca 2010 r., do art. 19 dodano ust.1a wskazujący zabytki, których ochrona musi być bezwarunkowo uwzględniona w decyzjach o ustaleniu inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej oraz decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Są to zabytki wpisane do rejestru wraz z ich otoczeniem oraz zabytki nieruchome, znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków.

Dodatkowo w artykułach 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71 i 72 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zawarte są szczegółowe określenia obowiązków samorządu dla objętych ochroną zabytków, które są własnością gminy lub są w jej posiadaniu.

Art. 81 i 82 regulują możliwość udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru przez organ stanowiący gminy, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

Na podstawie art. 96 istnieje także możliwość, aby wojewoda na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków mógł powierzyć w drodze porozumienia prowadzenie niektórych spraw z zakresu swojej właściwości, w tym: wydawanie decyzji administracyjnych, gminom i powiatom, a także związkom gmin i powiatów, położonym na terenie województwa.

W Ustawie o samorządzie gminnym, w rozdziale 2, określone są zadania odnoszące się wprost lub pośrednio do ochrony zabytków. Art. 6. 1. mówi, że do zakresu działania gminy należą wszystkie sprawy publiczne o znaczeniu lokalnym, niezastrzeżone ustawami na rzecz innych podmiotów, co za tym idzie również opieka

nad zabytkami. Art. 7. 1. doprecyzowuje, że zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy, co może się przekładać na działania związane z opieką nad zabytkami w kontekście: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, kultury, w tym bibliotek gminnych i innych placówek upowszechniania kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy i współpracy z organizacjami pozarządowymi.

4 UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1. STRATEGICZNE CELE POLITYKI PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawowym dokumentem opisującym strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego powinien być „Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Obowiązek jego sporządzenia ustanawiają art. 84 i 86 oraz art. 90. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, natomiast zgodnie z art. 146 dokument ten powinien zostać opracowany w przeciągu 12 miesięcy od momentu wejścia ustawy w życie. W rzeczywistości jednak program wszedł w życie dopiero w roku 2014.

W 2004 r. powstały „Tezy do opracowania Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami” (zatwierdzone przez Ministra Kultury 10 maja 2004 r.) Według tej Krajowy Program powinien uwzględniać:

- ocenę stanu zachowania poszczególnych grup zabytków, określenie kategorii i stopnia zagrożeń oraz kierunki działań mających na celu pełną inwentaryzację zasobów (krajowa ewidencja w systemie cyfrowym), monitoring ich stanu oraz zagrożeń;

- funkcjonowanie służb konserwatorskich, opisane przez kierunek działań „wzmocnienie organizacyjne, kadrowe i finansowe na poziomie krajowym i regionalnym”;
- określenie celów i kierunków działań tworzących systemową ochronę i opiekę nad zabytkami poprzez powiązanie ochrony zabytków z polityką ekologiczną, ochrony przyrody, architektoniczną i przestrzenną, celną i polityką bezpieczeństwa państwa;
- ocenę i wytyczne do systemu finansowania ochrony i opieki nad zabytkami (cel: stworzenie sprawnego systemu finansowania ochrony i opieki nad zabytkami);
- określenie celów i kierunków edukacji dot. zabytków w szerokim aspekcie.

Tezy te zostały uwzględnione przy opracowaniu projektu Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2013-2016, którego projekt został poddany konsultacjom społecznym ogłoszonym 20 września 2013 r. i zakończonym 25 października 2013 r. Zgodnie z „Raportem z konsultacji społecznych” dot. programu z dn. 26 listopada 2013 r. do projektu wniesiono 452 wnioski dot. poprawek, z których uwzględniono 52,3%, zaś odrzucono 47,7%.

- **Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2013-2016 (projekt stanowiący załącznik do projektu uchwały Rady Ministrów z dn. 21 marca 2014 r. z okresem wykonania na lata 2014-2017)**

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2013–2016 jest programem wieloletnim, w rozumieniu art. 136 ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych, i stanowi program rozwoju określony w art. 15 ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju.

Program wpisuje się w system dokumentów planistycznych państwa, określony w 2009 r. w Planie uporządkowania strategii rozwoju, jako instrument wykonawczy dla Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020. Jego projekt został zmodyfikowany po zakończeniu trybu konsultacji społecznych. W chwili obecnej nieznana jest precyzyjna data terminu jego przyjęcia przez Radę Ministrów. Niemniej, projekt uchwały Rady Ministrów w sprawie „Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami” z dn. 21 marca 2014 r.

pozwala żywić przekonanie, że dokument ten wejdzie w życie jeszcze w roku przedłożenia projektu. Projekt ustanawia okres realizacji programu na lata 2014-2017. Łączne nakłady na jego realizację wyniosą 26 668 205 zł w okresie 4 lat.

Rolą Krajowego Programu jest tworzenie warunków dla wypracowania rozwiązań modelowych oraz ich upowszechnienie np. poprzez system konferencji i spotkań z przedstawicielami jednostek samorządu terytorialnego. Natomiast od stopnia zaangażowania tych podmiotów będą zależały realne efekty podejmowanych działań.

Celem głównym krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jest:

„Wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków”.

Do jego realizacji opracowana trzy **cele szczegółowe wraz z kierunkami działań** prowadzącymi do ich realizacji:

- **Cel szczegółowy 1.** Wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce. Kierunki działań:
 - Porządkowanie rejestru zabytków nieruchomych (księgi rejestru A i C);
 - Przygotowanie ratyfikacji „Konwencji UNESCO ds. ochrony dziedzictwa podwodnego”;
 - Wypracowanie jednolitych standardów działania konserwatorskiego w odniesieniu do wybranych typów i kategorii zabytków nieruchomych;
 - Wzmocnienie instrumentów ochrony krajobrazu kulturowego;
 - Opracowanie diagnozy prawnej ochrony zabytków ruchomych;
 - Opracowanie kompleksowego raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C);
 - Realizacji badań w ramach AZP na obszarach szczególnie istotnych ze względu na zagrożenia dla dziedzictwa archeologicznego.
- **Cel szczegółowy 2.** Wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków;

- Zwiększenie efektywności zarządzania i ochrony zabytków poprzez wdrażanie infrastruktury informacji przestrzennej o zabytkach;
- Wypracowanie standardów pozwalających na lepszy przepływ informacji pomiędzy organami ochrony zabytków a społecznościami żyjącymi w otoczeniu zabytków objętych ochroną;
- Podniesienie jakości procesów decyzyjnych w organach ochrony zabytków;
- Merytoryczne wsparcie samorządu terytorialnego w ochronie zabytków.
- Cel szczegółowy 3. Tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji;
 - Przygotowanie ratyfikacji „Konwencji ramowej Rady Europe w sprawie znaczenia dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa”, Faro 2005;
 - Wspieranie budowania świadomości społecznej funkcji dziedzictwa kulturowego jako podstawy kształtowania się tożsamości narodowej i społeczności lokalnych;
 - Promocja zasobu dziedzictwa za pośrednictwem internetu;
 - Zwiększanie dostępu do zasobu dziedzictwa i ułatwienie jego odbioru społecznego.

Warto nadmienić, że istotnym rozwiązaniem porządkującym zagadnienia przedstawione w programie i uwzględnionym na każdym etapie prac nad dokumentem są zagadnienia horyzontalne, czyli tematy wiodące, których problematyka została poruszona w co najmniej dwóch obszarach diagnozy oraz dwóch celach szczegółowych. Są to:

- 1) podniesienie sprawności i skuteczności działań organów ochrony zabytków, w tym jakości merytorycznej decyzji administracyjnych (szkolenia, standaryzacja działań, itp.);
- 2) porządkowanie rejestru zabytków oraz stworzenie wiarygodnej metodologicznie diagnozy stanu zachowania zabytków nieruchomych (księgi rejestru A, dotyczące zabytków nieruchomych-architektonicznych oraz C, dotyczące zabytków nieruchomych-archeologicznych);

- 3) zwiększenie uspołecznienia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; budowanie przez organy ochrony zabytków partnerskich relacji z obywatelami, jak i propagowanie postaw współodpowiedzialności społecznej za zachowanie zabytków (Współpraca z mediami, wykorzystywanie mediów elektronicznych, konkursy, itp.);
- 4) wdrożenie procesów kształtowania postawy krajobrazowej wśród organów ochrony zabytków;
- 5) zwiększenie zaangażowania samorządów, ze szczególnym uwzględnieniem gmin, w ochronę i opiekę nad zabytkami oraz wzmocnienie zaangażowania społecznego na rzecz ochrony zabytków, w tym propagowanie parków kulturowych (ich stanowienie jest władczą kompetencją rad gmin) jako skutecznej formy ochrony zabytków.

Zagadnienia horyzontalne nie tworzą dodatkowego poziomu w hierarchicznej strukturze dokumentu zgodnie z jego podziałem na cel główny, cele szczegółowe i kierunki działania. W sposób istotny jednak wskazują zagadnienia priorytetowy w obszarze ochrony zabytków.

▪ **Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004–2013 z perspektywą do roku 2020 r.**

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Mochowo, jest zbieżny z głównymi zadaniami Programu Operacyjnego nr 9 „Dziedzictwo kulturowe”, do których należy intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym kompleksowa poprawa stanu zabytków oraz rozwój kolekcji muzealnych, poprawa stanu zachowania zabytków, zwiększenie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym także dziedzictwa archeologicznego), kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele inne niż kulturalne, zwiększenie roli zabytków i muzealiów w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek

sytuacji kryzysowej i konfliktu zbrojnego. Główne założenia strategii dokumentu, wytyczające kierunki przy tworzeniu gminnego programu opieki nad zabytkami to m.in. działania zmierzające do aktywnego zarządzania zasobami materialnego dziedzictwa kulturowego poprzez poprawę stanu zabytków, zwiększenie ich dostępności dla turystów, inwestorów, mieszkańców, m. in. poprzez adaptacje, zwiększenie atrakcyjności regionów poprzez wykorzystanie przez nie wartości wynikających z lokalnego zasobu dziedzictwa kulturowego oraz edukacja i wdrażanie metod nowoczesnego administrowania związane z ochroną i zachowaniem zabytków.

Beneficjentami programu mogą być m.in. samorządowe instytucje kultury i jednostki samorządu terytorialnego. Zadania programu będą realizowane poprzez:

- Priorytet 1. Rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych, realizowany bez udziału środków europejskich, dotyczący bezpośrednio:
 - rewitalizacji historycznych obszarów wiejskich;
 - ochrony i zachowania krajobrazu kulturowego wsi;
 - rewitalizacji, rewaloryzacji, konserwacji, renowacji, modernizacji i adaptacji na cele inne niż kulturalne historycznych obiektów i zespołów zabytkowych wraz z ich otoczeniem, w tym zespołów fortyfikacyjnych oraz budowli obronnych, parków i ogrodów;
 - rewaloryzacji i konserwacji zabytków budownictwa drewnianego;
 - rewaloryzacji zabytkowych cmentarzy oraz renowacji, ochronie i zachowaniu miejsc pamięci i martyrologii w kraju i za granicą;
 - prowadzenia badań archeologicznych i zabezpieczenia zabytków archeologicznych;
 - konserwacji zabytków ruchomych (niewchodzących w skład zasobów muzealnych), w tym w szczególności wystroju i historycznego wyposażenia kościołów w kraju i zagranicą;
 - dokumentowania zabytków (w tym badania naukowe i inwentaryzacja) w kraju i za granicą;

- zabezpieczenia przed skutkami klęsk żywiołowych, zniszczeniem, kradzieżą i nielegalnym wywozem zagranicę zabytków ruchomych i nieruchomych;
- ochrony zabytków na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego.
- Priorytet 2. Rozwój i konserwacja kolekcji muzealnych, realizowany bez udziału środków europejskich, dotyczący bezpośrednio:
 - zakupu dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych;
 - zakupu starodruków i archiwaliów;
 - konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych w kraju i za granicą;
 - wspierania muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych;
 - dofinansowania wykonania kopii starodruków i inkunabułów.

4.2. RELACJE POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA I POWIATU

Gminny program opieki nad zabytkami Gminy Mochowo w trakcie swojego obowiązywania zakłada zgodność z następującymi dokumentami strategicznymi:

- **Strategia rozwoju województwa mazowieckiego do roku 2030** (Uchwała nr 158/13 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 28 października 2013 r.)

Strategia podkreśla, że ważny aby otaczać coraz to więcej obiektów opieką konserwatorską, zwłaszcza zwrócono uwagę na tworzenie, jednej z ustawowych form ochrony zabytków, parku kulturowego oraz wspieranie skansenów. Ważna dla ochrony zabytków jest ich promocja i nastawienie na poprawę atrakcyjności turystycznej regionu w oparciu o walory. Dzięki zwiększonemu ruchowi turystycznemu, zwiększone zostają przychody, również na opiekę nad zabytkami.

Istotne jest też niematerialne dziedzictwo kulturowe, w które szczególnie bogate są tereny Mazowsza, m.in. tradycyjne wyroby kulinarne, która jest pielęgnowana przez Sieć Dziedzictwa Kulinarne Mazowsze.

- **Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego 2014–2020.**

W ramach RPO WM wspierane będą działania z zakresu ochrony i odnowy obiektów i zespołów zabytkowych lub historycznych służące poszerzeniu oferty turystycznej lub kulturalnej, w tym dotyczące renowacji, zabezpieczeniu przed zniszczeniem i kradzieżą adaptacji do nowych funkcji turystycznych lub kulturowych m.in. zespołów pałacowo-parkowych, zespołów fortyfikacyjnych, budowli i zespołów obronnych, obiektów sakralnych parków zabytkowych oraz obiektów przemysłowych.

Działania te będą realizowane w ramach Priorytetu VI. Wykorzystanie walorów naturalnych i kulturowych dla rozwoju turystyki i rekreacji. Działanie 6.1. Kultura. W szczególności w grę wchodzi:

- rewitalizacja, konserwacja, renowacja, rewaloryzacja, modernizacja, adaptacja historycznych obiektów i zespołów zabytkowych wraz z ich otoczeniem, w tym: obiektów sakralnych, zespołów fortyfikacyjnych;
- budowli i zespołów obronnych, parków zabytkowych;
- obiektów przemysłowych;
- konserwacja zabytków ruchomych udostępnianych publicznie;
- zabezpieczenie zabytków przed zniszczeniem lub kradzieżą;
- digitalizacja zasobów dziedzictwa kulturowego pod warunkiem powszechnego udostępnienia.

Beneficjentami mogącymi skorzystać ze wsparcia w tym działaniu są m.in.:

- Jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia,
- Jednostki organizacyjne posiadające osobowość prawną,
- Instytucje kultury,
- Organizacje pozarządowe,
- Kościoły i związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych,
- Jednostki sektora finansów publicznych posiadające osobowość prawną,
- Podmioty działające w oparciu o zapisy Ustawy o partnerstwie publiczno–prywatnym.

- **Plan zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego przyjęty dnia 7 lipca 2014 roku**

W zakresie opieki nad zabytkami Plan skupia się on na zachowaniu ciągłości dziedzictwa kulturowego regionu, zwłaszcza wyeksponowaniu najbardziej wartościowych elementów krajobrazu kulturowego Mazowsza. Postuluje również objęcie ochroną konserwatorską nowych obiektów i stref. Zakłada rewitalizację układów ruralistycznych oraz ochronę dziedzictwa archeologicznego i miejsc związanych z walkami narodowo-wyzwoleńczymi. Promocję dziedzictwa niematerialnego, mazowieckiego folkloru.

Zaleca również umiejętne zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego oraz kształtowanie tożsamości regionalnej i budowanie klimatu społecznej akceptacji dla ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego.

5 UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY

Gminny program opieki nad zabytkami Gminy Mochowo wykazuje zgodność z opisanymi poniżej dokumentami strategicznymi i planistycznymi wykonanymi na poziomie gminy:

Zmiana studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Mochowo. Kierunki i polityka przestrzenna. (Uchwała Nr 23/VI/2015 Rady Gminy Mochowo z dnia 20 stycznia 2015 r.) Studium przedstawia wytyczne dotyczące polityki przestrzennej w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

- W odniesieniu do historii terenu proponuje się popularyzację historii gminy w miejscowych szkołach;
- W odniesieniu do zabytków architektury należy wprowadzić ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków przez ich zachowanie i konserwację. Wszelkie prace przy obiektach i na terenach wpisanych do rejestru zabytków oraz w ich bezpośrednim otoczeniu mogą być prowadzone tylko po uzyskaniu pozwolenia odpowiedniego urzędu ochrony zabytków. Bez zgłoszenia i uzyskania zezwolenia właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków nie wolno zabytków przerabiać, odnawiać, rekonstruować, zabudowywać, odbudowywać, zdobić, uzupełniać, rozkopywać ani dokonywać żadnych innych zmian. Wszelkie zmiany dotyczące obiektu i jego otoczenia mogą być wykonywane po uzyskaniu pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- W odniesieniu do stanowisk archeologicznych postuluje się wyłączenie stanowisk archeologicznych: w szczególności grodziska wpisanego do rejestru zabytków oraz przewidzianych do wpisania do rejestru zabytków, z zabudowy, ograniczenie na

terenie stanowiska archeologicznych wszelkich działań mogących przyczynić się do ich niszczenia (m.in. głęboka orka, kopanie dołów i rowów, eksploatacja złóż mineralnych) oraz ochronę stanowisk archeologicznych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego za pomocą archeologicznych stref ochrony konserwatorskiej. Wszelka działalność inwestycyjna musi być poprzedzona badaniami archeologicznymi, prowadzonymi za zezwoleniem Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. W zasięgu pozostałych stanowisk archeologicznych wszelkie działania realizacyjne, w szczególności związane z robotami ziemnymi, muszą być zgłaszane właściwemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków, realizacja inwestycji na stanowiskach archeologicznych wymagać będzie uzyskania uzgodnienia od wojewódzkiego konserwatora zabytków oraz przeprowadzenia, za jego pozwoleniem, badań archeologicznych i wykonania ich dokumentacji na koszt osoby fizycznej lub jednostki prawnej zamierzającej finansować roboty budowlane. Prace ziemne związane z budową infrastruktury technicznej podziemnej muszą być prowadzone pod nadzorem archeologicznym, prowadzonym z zezwoleniem WKZ; wymienione powyżej prace inwestycyjne podlegają uzgodnieniu z WKZ zgodnie z regulującymi to przepisami. W przypadku odkrycia przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym należy go zabezpieczyć i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie powiadomić WKZ;

- W odniesieniu do terenów nieczynnych cmentarzy studium podkreśla fakt, że cmentarze czynne, nieczynne i zlikwidowane są chronione jako obiekty o wybitnej wartości zabytkowej i walorach krajobrazowych, jako miejsca pamięci i pomniki historii, a co za tym idzie -wszelkie prace modernizacyjne -budowa, rozbudowa ogrodzeń-cmentarzy czynnych i projekty alejek na obszarze czynnych cmentarzy podlegają uzgodnieniu z WKZ. Należy wprowadzić uczytelnienie cmentarzy w krajobrazie poprzez odpowiednie oznakowanie obszarów oraz podjęcie prac porządkowych na nieczynnych cmentarzach -oczyszczenia nagrobków, usuwania samosiewów;
- W odniesieniu do założeń parkowych podkreśla się , że podlegają one ochronie jako obiekty o wartości kulturowej, przyrodniczej, ekologicznej oraz dużych walorach

krajobrazowych. Tym samym ochroną objęte są wszystkie elementy struktury przestrzennej, tj. kompozycja, drzewostan, układ drożny, wody, historyczne zabudowania i mała architektura (ogrodzenia, schody i inne), a na ich terenie obowiązuje zakaz parcelacji. Rewaloryzacja parków może być wykonywana w oparciu o specjalistyczną dokumentację projektową, akceptowaną przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

- W odniesieniu do krajobrazu kulturowego postuluje się utrwalenie zagrożonych układów ruralistycznych poprzez zachowanie istniejących historycznych układów dróg lokalnych (głównych), szczególnie w obrębie strefy ochrony krajobrazu oraz nie wprowadzanie nowych, które mogłyby zniekształcić przebieg starych, a także utrwalanie układów działek, które powinny nawiązywać do najczęściej stosowanych na tym terenie sposobów sytuowania budynków mieszkalnych i gospodarczych (budynek usytuowany kalenicowo w stosunku do drogi, stodoła równolegle do domu w głębi podwórza, samo podwórze powinno zachować kształt regularnego prostokąta). Studium wyznacza ponadto strefy konserwatorskie mające na celu ochronę obszarów i obiektów środowiska kulturowego. W każdej z nich należy bezwzględnie zachować obiekty o walorach kulturowych i zabytkowych oraz rozwijać formy budownictwa nawiązujące do architektury lokalnej - tradycyjnej.

STREFA „A” – ścisłej ochrony konserwatorskiej , obejmuje zabytkowe zespoły zabudowy sakralnej i dworsko - parkowej. Strefa ta służy w szczególności pełnej ochronie treści historycznych, form, w tym gabarytów oraz fizjonomii: rozplanowania i krajobrazu, struktury a także w możliwie największym zakresie tradycyjnych funkcji. Działalność w tej strefie powinna podlegać następującym rygorom:

- zachowanie elementów historycznego rozplanowania, tj. utrzymanie istniejącej sieci dróg, alei, szpalerów, osi widokowych i kompozycyjnych,
- zachowanie zasadniczych proporcji wysokościowych, kształtujących sylwetkę całego zespołu oraz jego fragmentów,
- zachowanie i konserwacje historycznego ukształtowania terenu, ewentualne usunięcie elementów zniekształcających założenie,

- restaurację i modernizację techniczną obiektów z maksymalnym zachowaniem struktury budowli, detalu architektonicznego oraz wystroju wnętrz,
- dostosowanie współczesnych funkcji do wartości zabytkowych zespołu i poszczególnych obiektów; w przypadku obiektów o znacznej wartości kulturowej projekt adaptacji do współczesnych potrzeb należy poprzedzić badaniami architektonicznymi,
- wymiana stolarki w istniejącej zabudowie powinna mieć charakter odtworzeniowy względem historycznego,
- uzgadnianie z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków wszelkich prac ziemnych, prac związanych z gospodarowaniem zielenią, remontem, modernizacją, adaptacją, projekty uzupełnienia zabudowy, reklamy etc.,
- utrzymywanie stanu jako działanie permanentne.

STREFA "B" - ochrony zachowanych elementów zabytkowych, obejmuje obszary wartościowych zespołów architektoniczno-krajobrazowych, zespołów dworsko-parkowych, folwarcznych wraz z zachowanymi budynkami oraz obszarów dawnych cmentarzy. Strefa ta służy głównie ochronie wartości przestrzennych i krajobrazowych. Działalność w tej strefie powinna podlegać następującym rygorom:

- zachowanie zasadniczych elementów historycznego założenia, zachowanie dawnego sposobu zagospodarowania, dawnego ukształtowania terenu, elementów składowych zespołu, w tym tzw. „małej architektury”, szczególnie historycznego przebiegu ulic oraz ich przekroju poprzecznego,
- zachowanie historycznych linii zabudowy oraz wielkości ścian,
- zachowanie zabudowy o wartościach kulturowych z XIX i początku XX w.,
- dostosowanie nowej zabudowy do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie skali i bryły obiektów, przy jednoczesnym założeniu harmonijnego współistnienia elementów kompozycji historycznej i współczesnej,
- dostosowanie współczesnych funkcji do wartości zabytkowych obiektów,
- uzgadnianie z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków wszelkich przedsięwzięć w tym związanych z posadowieniem reklamy i prac projektowych oraz prac związanych z gospodarowaniem zielenią w odniesieniu do chronionych terenów, elementów rozplanowania i obiektów o wartości kulturowej,

- restaurację i modernizację techniczną obiektów z maksymalnym zachowaniem struktury budowli, detalu architektonicznego oraz wystroju wnętrz,
- usunięcie lub odpowiednią przebudowę obiektów dysharmonizujących, kolidujących usytuowaniem, skalą i charakterem z historyczną strukturą przestrzenną,
- utrzymanie, podkreślenie, i utrwalenie zasadniczych elementów planu tj. kształtu placów i przebiegu dróg,
- uzupełnienie zabudowy i zagospodarowania w formie otuliny dawnych traktów i dostosowanie nowej zabudowy w zakresie sytuacji, skali i bryły do istniejącej.

STREFA „K” – ochrona krajobrazowa i zabezpieczenie otuliny, obejmuje obszary wokół wartościowych zespołów ruralistycznych i architektoniczno - krajobrazowych. Strefa ta służy głównie zachowaniu dominacji i harmonijnego nawiązania względem istniejących form na zasadzie sąsiedztwa i w paśmie ich styku, zabezpieczenie właściwej ekspozycji: widoków, gabarytów, charakteru zabudowy. Strefa „K” ochrony krajobrazu kulturowego -przestrzeni historycznie ukształtowanej w wyniku działalności człowieka, zawierającej wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze, integralnie związane z zespołem zabytkowym, tereny znajdujące się w jego otoczeniu. Jest to np. –zieleń łąkowa, pojedyncze drzewa i skupiska drzew i krzewów, skarpy, historyczny układ dróg, kapliczki, historyczna zabudowa, cmentarz. Działalność w tej strefie powinna podlegać następującym rygorom:

- ochrona krajobrazu naturalnego związanego przestrzennie z historycznym założeniem;
- ochrona form i sposobu użytkowania terenów takich jak :skarpy, zieleń łąkowa, skupiska drzew, przebieg rzeki, cieków wodnych, stawów, z zaleceniem utrzymania istniejącej formy użytkowania, historyczny przebieg dróg, ewentualne historyczne nawierzchnie, kapliczki, dawna zabudowa, np. przedwojenny dom parafialny itd.;
- wskazane jest zlikwidowanie elementów dysharmonizujących, jednocześnie wymagane jest uzyskanie opinii Urzędu Ochrony Zabytków odnośnie nowych ewentualnych inwestycji (tylko w miejscach dopuszczalnych);
- utrzymanie charakterystycznego dla danej partii zabudowy klimatu związanego z otoczeniem obiektów o wysokiej wartości kulturowej, nazw własnych, miejsc i

wydarzeń z nimi związanych a także tradycyjnego wyposażenia przestrzeni historycznej, czytelnej w krajobrazie do dziś;

- zachowanie odrębności terytorialnej historycznego założenia – utrzymanie rozplanowania tj. linii regulacyjnych ulic i placów, linii zabudowy i podziałów parcelacyjnych;
- podporządkowanie i zharmonizowanie nowej zabudowy w stosunku do istniejących historycznych form;
- projektowanie nowych elementów zabudowy i wyposażenia dostosowanych do tradycji miejsc, jego otoczenia oraz odpowiednich dla całego zespołu historycznego miasta;
- wprowadzenie nowych form na nowym, lecz sąsiadującym obszarze na zasadzie autonomicznej, jednak kompozycyjnie związanych z tradycjami;
- wszelkie działania inwestycyjne i projektowe wpływające na krajobraz prócz inwestycji ziemnych w tej strefie wymagają opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

STREFA „E” – ochrony ekspozycji zespołu zabytkowego, obejmuje obszar stanowiący zabezpieczenie właściwego eksponowania zespołów lub obiektów zabytkowych, który znajduje się w obrębie strefy K, część strefy A oraz strefy B. Działalność w tej strefie powinna podlegać następującym rygorom:

- utrzymanie istniejącej zieleni niskiej i drzewostanu, istniejącego ukształtowania terenu (Żurawin),
- na terenach, gdzie dopuszczalna jest zabudowa uzupełniająca (strefa „A” i „B”) można sytuować budynki niskie tak, aby nie zniszczyć wglądów na zabytkowy układ wsi. Lokalizacja nowej zabudowy powinna być uzgodniona w Urzędzie Ochrony Zabytków,
- podczas planowania nowych inwestycji, również nasadzeń zieleni wysokiej, w tej strefie należy liczyć się z koniecznością wykonania studiów widokowych,
- ograniczenie wznoszenia znaczniejszych obiektów kubaturowych i przystół z zieleni wysokiej na przedpolu zabudowy o wysokiej wartości kulturowej oraz na charakterystycznych osiach widokowych,
- określenie sposobu użytkowania terenów na przedpolu panoramy zabudowy historycznych zespołów,

- uporządkowanie zabudowy, wytworzenie przestrzennych przesłan małogabarytowych,
- wszelkie działania inwestycyjne i projektowe wpływające na krajobraz prócz inwestycji ziemnych w tej strefie wymagają opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

5.2. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW ORAZ ANALIZA STANU DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY

5.2.1. POŁOŻENIE

Gmina Mochowo położona jest w powiecie sierpeckim, w zachodniej części województwa mazowieckiego. Graniczy z gminami: Szczutowo, Sierpc, Gozdowo, Brudzeń Duży w powiecie płońskim oraz Tłuchowo w województwie kujawsko-pomorskim.

5.2.2. RYS HISTORYCZNY

Zarys historyczny został powtórzony z wcześniejszego GPOZ gminy Mochowo.

Duża część obecnej gminy Mochowo należała w przeszłości do ziemi płockiej, której zachodnia granica biegła wzdłuż rzeki Skrwy. Reszta należała do ziemi dobrzyńskiej związanej historycznie z Kujawami i Wielkopolską. Gmina Mochowo obejmuje swoim zasięgiem następujące wsie: Adamowo, Bendorzyn, Bożewo, Bożewo Nowe, Bożewo-Pieńki, Cendrowo, Chmieleiszczyna, Choczeń, Cieślin, Dobaczewo, Dobrzenice Duże, Dobrzenice Małe, Florencja, Gaje, Gozdy, Grabowiec, Grodnia, Jakubowo, Kapuśniki, Kokoszczyń, Kotarczyn, Ligówko, Ligowo, Lisice Nowe, Lisówka, Łukoszyń, Łukoszyno-Biki, Malanówko, Malanowo Nowe, Malanowo Stare, Mochowo, Mochowo Nowe, Mochowo-Parcele, Myszk, Obręb, Osiek, Przybojewo, Rokicie, Romatowo, Śniechy, Sulkowo Rieczne, Sulkowo-Bariany, Sulkowo-Błony, Sulkowo-Jesionki, Załszyń, Zglenice Duże, Zglenice Małe, Zglenice-Budy, Żabiki, Żółtowo, Żuki, Żurawin, Żurawinek. Każda z wyżej wymienionych miejscowości posiada swoją historię. Poniżej przedstawiono kilka z nich. Wieś

Adamowo rozwinęła się w połowie XIX wieku. Jej nazwa prawdopodobnie pochodzi od imienia któregoś z ówczesnych dziedziców Ligowa, do majątku których ówczesnie należała. Na mapie okolicy z roku 1839 nie zaznaczono tej osady. W tym czasie na tych terenach mieścił się las (jedynie na jednej z polan stała drewniana chata). W późniejszym okresie las został wykarczowany i zamieszkały przez kilkanaście rodzin chłopskich. W 1864 roku, na mocy ukazu carskiego, ziemia dworska została uwłaszczona między użytkujących ją chłopów. Uwłaszczenie objęło również wieś Adamowo. Wytyczono wtedy 12 gospodarstw chłopskich na 25 morgach ziemi. Po tym czasie wieś została włączona do gminy Osiek w powiecie lipnowskim. Na bazie spisu powszechnego z 1921 roku wiadomo, że tereny należące do wsi Adamowo zamieszkiwało w tamtym czasie 109 mieszkańców w 16 domostwach.

Kolejną miejscowością należącą do gminy Mochowo jest Bendorzyn. Nazwa wsi pochodzi od dawnego imienia „Będora”. Wiadomo, że wieś istniała na przełomie XIII i XIV wieku. Pierwsze pisemne wzmianki na temat Bendorzyna pochodzą z okresu, gdy powstała parafia w Gozdowie. Po erygowaniu tej parafii przyłączono do niej Badorzyno (współczesny Bendorzyn). Miejscowość ta nie pozostała jednak stale związana z tamtejszą parafią.

W 1366 roku w akcie erekcyjnym parafii w Bądkowie Kościelnym odnotowano, iż Bendorzyn wchodził w skład właśnie tej parafii. Najwcześniejsze informacje na temat właścicieli ziemskich terenów obejmujących wieś datuje się na 1437 rok. Wynika z nich, że należały one do Mikołaja z Bendorzina. Uznaje się, że dziedzic nie zarządzał dobrze majątkiem, ponieważ w 1447 roku zastawił Sasinowi z Rogienic całą wieś wraz z dworem, domami i zasianymi polami na okres 6 lat. W późniejszym czasie osada najprawdopodobniej przeszła w posiadanie Szczepana i jego rodziny, którzy z dużym prawdopodobieństwem byli kuzynostwem Mikołaja. Kilka lat później, w 1455 roku, Szczepan sprzedał Bendorzyn Mikołajowi Bogatce. W 1461 roku władze kościelne erygowały nową parafę w Bożewie, do której przyłączono również Bendorzyn: („[biskup] zezwala tamże uczęszczać kmieciom z Bendorzyna, którzy z powodu okresowych wylewów rzeki Skrwy nie mogą bezpiecznie uczęszczać do kościoła parafialnego w Bądkowie Kościelnym”).

W końcu XV wieku miejscowość ta została podzielona między dwóch rycerzy: Budka i Stanisława z Kotarczyna. Zapoczątkowało to powstaniu dwóch osad: Bendorzyna Dużego i Bendorzyna Małego. Spis podatkowy z 1531 roku zawiera informacje na temat następujących właścicieli ziemskich: Jana i Stanisława Cierzuchach, Marcina, Bernarda, Szczepana, Kapuściny (wdowy), Macieja Kapusty. W tym czasie wieś została podzielona na części i tak też pozostało przez następne wieki. Miejskowa szlachta przyjęła nazwisko Będorski (alias Bendorski) herbu Wyszogota. Była to mało znana szlachta. Kroniki notują niewielu bardziej znanych Będorskich. Mówią m.in. o Marcinie, podpisarzu ziemskim płockim żyjącym w XVI wieku.

W XVIII wieku część z rodziny Będorskich wyemigrowała do ziemi łomżyńskiej, gdzie jeden z Bendorskich został podczaszym łomżyńskim. Pod koniec XVI wieku na terenie wsi mieściło się kilkanaście zagrod drobnoszlacheckich. W tamtym czasie część miejscowości zwano Bendorzyniem. W XVII wieku nazwa ta przestała obowiązywać. Według współczesnych informacji cała wieś miała wtedy około 250 ha. Część gruntów należących do wsi przeszła na własność dziedziców Bożewa oraz Czachorowa. W końcu XVIII wieku wśród miejscowych dziedziców notuje się: Ciołkowskiego, Czachowskiego, Kowalewskiego, Lisowskiego, Chudzyńskiego, Zglinickich, Głuchowskiego, Chrzanowskiego, Murzynowskiego i Będorskiego. Wieś Bendorzyn była typową wsią zamieszkałą przez drobną szlachtę. Na jej terenach mieściło się dużo niewielkich drewnianych dworów, przykrytych słomą. Opis chat ubogiej szlachty przedstawia XVIII-wieczny pamiętnikarz J. Kitowicz: „Małej szlachty mieszkania nie różniły się od chłopskich chałup, snopkami częstokroć poszywane. W tym tylko różnica była, iż przed szlacheckim dworkiem musiały być konieczne wrota wysokie, choć podwórze całe było płotem chruścianym ogrodzone, i druga, że dworek szlachcica miał dwie izby po rogach a sień w środku, gdy przeciwnie u chałupy chłopskiej sień jest z czoła a za nią izba, a w tyle komora. W czasach XIX wieku niewiele się zmieniło. Bendorzyn składał się z kilkunastu chałup i drewnianych dworów. Nadal był siedzibą drobnej szlachty. Dziedzice z Bendorzyna nie posiadali więcej niż 50 ha ziemi. Dane z 1827 roku przekazują, iż na terenie wsi mieszkało 107 osób w 18 domach.

W czasie spisu powszechnego z 1921 roku Bendorzyn dzielił się na wieś i folwark - „Bendorzyn Lisówka”. W sumie odnotowano 32 domy i 232 mieszkańców. W tym czasie Bendorzyn należał do gminy Lisewo.

Bożewo, kolejna miejscowość mieszcząca się obecnie w gminie Mochowo, do końca XVIII wieku nosiła nazwę Borzewo, która pochodzi od dawnych imion typu złożonego np. Borzygniew. Pierwszym znanym dziedzicem był Mikołaj Bogatko z Borzewa. W 1436 roku zapisano notatkę, według której był on winien pewną sumę pieniędzy Szczepanowi ze Szczytna. Kolejnym właścicielem tych terenów był rycerz Andrzej de Borzew, który początkowo był pisarzem nadwornym księcia litewskiego Michała, a następnie uzyskał urząd stolnika i starosty płockiego. Dzięki tym stanowiskom uzyskał znaczny majątek: wykupił ziemie od swoich krewnych i innych rycerzy, stając się właścicielem całego Bożewa. Erygowanie miejscowej parafii, która powstała 11 kwietnia 1453 roku, miało miejsce dzięki Andrzejowi de Borzew. Ufundował on również miejscowy gotycki kościół istniejący po dziś dzień. Był to jeden z pierwszych murowanych kościołów w powiecie sierpeckim. Po śmierci Andrzeja z Bożewa, który zmarł bezdzietnie, jego majątek przejęli krewni: bracia Bertrand i Jan - syn Niemierzy. Obaj pochodzili z Borkowa i zwali się Borkowskimi (w ich wypadku wspomina się również o nazwisku Borzewscy). Bracia mieli wielu synów, co sprawiło, że Bożewo zostało podzielone na wiele części. W 1578 roku w wiosce dziedziczyło około siedmiu rycerzy, szlachcice, kmiecie, zagrodnicy i rzemieślnicy. Szlachta z Bożewa zwana Borzewskimi, pieczętowała się herbem Lubicz. Wśród Borzewskich były osoby wykształcone. Na początku XVII wieku w Krakowie studiował Stanisław Borzewski z Bożewa, który jako osoba światła i zaradna, zmienił stosunki panujące w tej wsi. W 1634 roku uzyskał urząd podsędka dobrzyńskiego i zaczął wykupywać działki od swoich krewnych w Bożewie i Cieślinie, stając się największym posiadaczem ziemskim w tych wsiach. Jego synem był Krzysztof Borzewski. Za jego czasów, według danych ze spisu podatkowego z 1662 roku, we wsi mieszkało 36 poddanych oraz istniał dwór z 7 osobami czeladzi. Po wojnach szwedzkich (1655-1660) Krzysztof Borzewski przekazał Borzewo na rzecz dominikanów płockich. Prawdopodobnie potomkowie Borzewskiego unieważnili jego testament, gdyż w 1680 roku dziedziczką majątku była wdowa po Krzysztofie, Teofila z Konarskich, która po śmierci Borzewskiego wyszła za

mąż za Ignacego Gembarta. Gembart miał tylko córkę Zuzannę, która wyszła za mąż za Klemensa Nakwaskiego, podkomorzego wyszogrodzkiego. Po zawarciu tego małżeństwa Nakwascy dziedziczyli w tej wsi w końcu XVIII wieku. W 1776 roku przeprowadzono wizytację w miejscowej parafii. Zapisano wtedy: „Wieś Borzewo, w której jest kościół murowany parafialny, dachówką pokryty w województwie płockim, w powiecie i dekanacie sierpskim potrzebujący reparacji jak wewnątrz, tak też i po wierzchu”. W 1789 roku w Borzewie i Cieślinie łącznie było 27 domów i 135 poddanych. W 1800 roku syn Klemensa i Zuzanny z Gembartów, Łukasz Nakwaski sprzedał majątek Józefowi Bogusławowi Zaleskiemu z Mochowa. Do 1854 roku Bożewo stanowiło jeden majątek ziemski wraz z Mochowem. W latach osiemdziesiątych XIX wieku w Bożewie powstała państwowa szkoła rosyjska. W kolejnych latach majątek ziemski wielokrotnie zmieniał właścicieli. Według wsi opisu z końca XIX wieku Bożewo vel Borzewo dzieliło się na wieś włościańską (chłopską), folwark dworski i probostwo. Całość należała do gminy Lisewo. Wieś włościańska w 1880 roku liczyła 39 domów, 297 mieszkańców oraz 425 mórg obszaru. W folwarku notowano 12 domów i 75 mieszkańców oraz 913 mórg ziemi. Wiadomo, że we wsi mieściły się również: kościół, karczma, szkoła elementarna i wiatrak. Na przełomie XIX i XX wieku tylko 28% procent społeczeństwa powiatu sierpeckiego umiała czytać, z pisaniem było gorzej. Nauka odbywała się w języku rosyjskim. Uczono takich przedmiotów jak: arytmetyka, gramatyka rosyjska, religia i historia Rosji. Ze względu na to, że brakowało sal szkolnych, w lekcjach często uczestniczyło nawet 50-70 uczniów. Na początku XX wieku ludność Bożewa założyła kółko rolnicze „Praca”, które działało do I wojny światowej. 15 grudnia 1905 roku miał miejsce nielegalny wiec ludności, na czele którego stanął ksiądz i dziedzic. Nastroje we wsi były stanowczo antyrosyjskie, jednak w czasie I wojny światowej, gdy władze niemieckie próbowały werbować miejscową ludność do wojska, chłopci w Bożewie oświadczyli, że nie będą uczestniczyć w wojnie gdyż „szedłby brat przeciw bratu”. W czasie I wojny światowej w 1917 roku w Bożewie powstała ochotnicza straż pożarna. Podczas wojny 1920 roku, kobiety z Bożewa zrzeszone w Służbie Narodowej Kobiet prowadziły zbiórkę pieniędzy dla żołnierzy, prowadziły gospody i wydawały żywność. Spis powszechny z 1921 roku wspomina o tym, że Bożewo dzieliło się wieś i folwark. Było tam 29 domów i 4 budynki mieszkalne, w których mieszkało 329 osób (katolicy,

7 ewangelików, 2 prawosławnych). Największymi posiadaczami ziemskimi w tej wsi byli żydowscy Mersponowie, którzy do 1925 roku posiadali folwark, który następnie został rozparcelowany między okolicznych chłopów. W latach trzydziestych XX wieku w Bożewie istniała poczta, był tu również telefon. Kolejna wieś mieszcząca się w gminie Mochowo, Bożewo Nowe, powstała po II wojnie światowej. Wcześniej mieściły się tu obszary dworskie. Wieś Choczeń swoją nazwę bierze od staropolskich imion: Chociemir, Chocław. Pierwsza wzmianka o Choczeniu pochodzi z 1425 roku. Kolejne informacje na temat miejscowości datuje się na 1564 rok. Powstał wtedy spis podatkowy ziemi dobrzyńskiej, według którego Choczeń należał do parafii Skępe, a wieś do rycerzy: Ligowskiego, Piotra Kolosa oraz rycerzy rodu Choczeńskich, który wziął nazwisko od nazwy rodowej wsi. Mapy Choczenia z XVIII wieku pokazują, że na jego obszarze mieścił się młyn, a wokół pola uprawne. Właścicielem wsi i młyna był Tomasz Borowski. W 1827 roku we wsi notowano 10 domów i 123 mieszkańców. Była to tak zwana „wieś włościańska”, ponieważ zamieszkiwali ją głównie chłopci. W czasie powstania styczniowego Choczeń stał się miejscem walk powstańczych. Dnia 17 września 1863 roku w miejscowym folwarku stacjonowało około 400 powstańców. Dowódcą oddziału był Piotr Czarliński. Po upadku powstania ziemia użytkowana przez chłopów przeszła na ich własność na mocy ukazu uwłaszczeniowego. Powstało tu 15 gospodarstw na 15 morgach ziemi. W 1880 roku notowano 8 domów i 192 mieszkańców. Miejscowy folwark liczył 410 mórg. Należały do niego pewne grunty położone w Zglenicach Małych. W folwarku było 14 drewnianych budynków. W 1921 roku miejscowość należała do gminy Ligowo, w powiecie Lipno. Największym właścicielem ziemskim w okresie międzywojennym był Kazimierz Dobrzeński posiadający 161 ha. W 1863 roku wybuchło powstanie styczniowe. Upadek powstania rok później przyniósł ogromne zmiany na polskiej wsi. Na mocy ukazu carskiego dokonano uwłaszczenia chłopów. Dotychczasowe obszary dworskie zostały uwłaszczone pomiędzy użytkujących je chłopów, jednak część folwarków pozostała w rękach szlachty. W czasie uwłaszczenia ziemi dworskiej w Mochowie powstało 48 gospodarstw na 316 morgach ziemi. Drugim ważnym wydarzeniem z tego okresu było utworzenie samorządowych gmin wiejskich. Gminę tworzyły zarówno grunty włościańskie (chłopskie), jak i dworskie (folwarki). Częściami składowymi były gromady, czyli wsie, na czele których stał sołtys. Wybierano go przez zgromadzenie

gromadzkie. Organem uchwałodawczym gminy było zebranie gminne, na którym prawo głosu mieli gospodarze posiadający, co najmniej 3 morgi gruntu. Zebranie gminne wybierało wójta i ławników, czyli zarząd gminy. Wójt miał uprawnienia policyjno-administracyjne i sądownicze. Wójt gminy musiał posiadać przynajmniej 25 lat. Musiał też mieć przynajmniej 6 mórg gruntu. Nie miał obowiązku posiadać umiejętności pisania i czytania. Na mocy ustaleń gmina zarządzała szkolnictwem gminnym. Urzędem gminy kierował pisarz gminny, który często był najważniejszą osobą w urzędzie z racji umiejętności pisania i czytania. Mochowo należało wówczas do gminy Lisewo. W 1890 roku wieś Mochowo była rozwiniętą gospodarczo miejscowością, gdzie znajdowała się karczma, kuźnia, cegielnia i dwa sklepy. Miejscowość leżała przy traktzie z Płocka do Skępego. W 1884 roku naliczono 55 domów i 385 mieszkańców. W 1910 roku powstała szkoła elementarna. W 1912 roku założono tu jedną z pierwszych w powiecie ochotniczych straży pożarnych. W tym okresie właścicielem miejscowego majątku był Edward Borawski. W okresie I wojny światowej, w latach 1915-1918 w Mochowie działała komórka niepodległościowej organizacji POW. W wolnej Polsce granice gmin i powiatów nie zmieniły się. Gmina Lisewo należała do powiatu sierpeckiego. Ustrój samorządu lokalnego pozostał w zasadzie nie zmieniony. W sierpniu 1920 roku przez kilka dni trwała tu okupacja bolszewicka. Niektórzy działacze chłopscy współpracowali z okupantem.

5.2.3. ZABYTKI NIERUCHOME – CHARAKTERYSTYKA

Obraz stanu zachowania zabytków na terenie Gminy Mochowo przedstawia się zadowalająco. Najcenniejsze zabytki architektury i zabytkowe budynki mieszkalne znajdują się w dość dobrym stanie. Polityka opieki nad najcenniejszymi zabytkami prowadzona była w miarę racjonalnie i uwzględniana przy większości prac rewaloryzacyjnych i remontowych. Propagowanie w kontekście turystycznym oraz informacja na temat dzieł najcenniejszych i unikalnych, uwarunkowana jest jednakże uprzednim ich właściwym zabezpieczeniem, tak w sensie dostępności, bezpieczeństwa obiektów, jak również zapewnienia ich odpowiedniego stanu technicznego. W tej dziedzinie gmina może przejawiać dobrze ukierunkowaną aktywność.

Najcenniejsze zabytki architektury na terenie gminy Mochowo to:

- Średniowieczny kościół w Bożewie wraz z zespołem parafialnym,
- Drewniany Kościół w Mochowie w XVII w.

5.2.4. ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE – CHARAKTERYSTYKA

Archeologiczne Zdjęcie Polski to nazwa realizowanego na terenie całej Polski od 1978 r. przedsięwzięcia poszukiwania, rejestrowania i nanoszenia na mapy stanowisk archeologicznych. Celem tych działań jest uzyskanie informacji potrzebnych do celów naukowych i konserwatorskich (związanych z ochroną zabytków). Przedsięwzięcie jest koordynowane przez poszczególnych wojewódzkich konserwatorów zabytków, a centralna baza danych przechowywana jest w archiwum Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Warszawie. Poszukiwania stanowisk archeologicznych prowadzone są głównie metodą tzw. badań powierzchniowych, czyli obserwacji powierzchni, głównie wiosną i jesienią. Dodatkowo wykorzystuje się informacje ze źródeł archiwalnych oraz wywiady z mieszkańcami danej miejscowości.

Na terenie gminy Mochowo znajduje się 201 stanowisk archeologicznych. Jest jedno stanowisko wpisane do rejestru zabytków w miejscowości Grodno, grodzisko średniowieczne w przełomu XII i XIII w.

W zdecydowanej większości chronologicznie przeważa okres późnego średniowiecza oraz okresu nowożytnego, typologicznie przeważają ślady osadnicze i osady.

Wykaz stanowisk archeologicznych stanowi załącznik nr 2 do GPOZ.

5.2.5. DZIEDZICTWO NIEMATERIALNE

W rozumieniu Konwencji UNESCO, której tekst został przyjęty na 32 sesji w październiku 2003r., dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki.

Ten rodzaj dziedzictwa jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości.

Dziedzictwo niematerialne w rozumieniu Konwencji UNESCO obejmuje:

- Tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- Sztuki widowiskowe;
- Zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne;
- Wiedzę i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata;
- Umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

Na terenie gminy można odnaleźć liczne przykłady szacunku dla historii obszaru i ważne inicjatywy mieszkańców, np.:

- Liczne wolnostojące figury na otwartym terenie;
- Cenne nagrobki;
- Krzyże i kapliczki przydrożne wotywne bądź niekubaturowe;
- Działalność gminnych bibliotek.

5.3. ZABYTKI NIERUCHOME OBJĘTE PRAWNYMI FORMAMI OCHRONY

5.3.1. ZABYTKI NIERUCHOME W WOJEWÓDZKIM REJESTRZE ZABYTKÓW

Dokumentacja Mazowieckiego Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków wskazuje na istnienie 13 obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Są to w zdecydowanej większości obiekty sakralne o dużym znaczeniu zabytkowym nie tylko lokalnie. Są to:

1. Zespół kościelny w Bożewie (nr w rejestrze 88/421/62W z 22.03.1962 r.),
2. Dzwonnica w zespole parafialnym w Bożewie (nr w rejestrze 88/421/62W z 22.03.1962 r.),
3. Cmentarz przykościelny w Bożewie (nr w rejestrze 88/421/62W z 22.03.1962 r.),

4. Ogrodzenie terenu cmentarza przy zespole parafialnym w Bożewie (nr w rejestrze 88/421/62W z 22.03.1962 r.),
5. Kościół w Bożewie z drugiej połowy XV wieku (nr w rejestrze 88/421/62W z 22.03.1962 r.),
6. Kościół w Mochowie z 1684 roku (nr rej. 149/598/62W z 04.04.1962 r.),
7. Kościół w Ligowie z 1913 r. (nr rej. 168/1025W z 19.01.1973 r.),
8. Kościół w Żurawinie z 1902 r. (nr rej. 439 z 13.03.1978 r.),
9. Park i pałac dworski w Cieślinie z XIX wieku (nr rej. 558 z dnia 20.08.1987 r.)
10. Zespół krochmalni z 1912 r. w Cieślinie (nr rej. 613 z 10.10.1989 r.),
11. Zespół dworski w Obrębie z początku XX w. (nr rej. 539 z 08.09.1980 r.).
12. Dwór w Obrębie z początku XX wieku (nr rej. 539 z 08.09.1980 r.).
13. Park w zespole dworskim w Obrębie z początku XX w. (nr rej. 539 z 08.09.1980 r.).

5.3.2. ZABYTKI NIERUCHOME W WOJEWÓDZKIEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW

W ewidencji prowadzonej przez Wojewódzkiego Konserwatora zabytków znajduje się 29 obiektów w. Lista obiektów stanowi załącznik nr 1 do niniejszego programu.

5.3.3. GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW

Nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 18 marca 2010 r., która weszła w życie 5 czerwca 2010 r., znacznie wzmocniła rolę gminnej ewidencji zabytków, czyniąc z niej źródło prawa miejscowego. Do art. 19 dodano ust.1a wskazujący zabytki, których ochrona musi być bezwarunkowo uwzględniona w decyzjach o ustaleniu inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej oraz decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Są to zabytki wpisane do rejestru wraz z ich otoczeniem oraz zabytki nieruchome, znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków.

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz. U. z 2017 r. poz. 2187) oraz Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r., w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. nr 113, poz. 661), jest prowadzona w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

Karta ewidencyjna zabytku zawiera w szczególności dane umożliwiające określenie zabytku, jego miejsce położenia lub przechowywania, zwięzły opis cech i wartości kulturowych oraz wskazanie właściciela i posiadacza zabytku. Gminna ewidencja zabytków stanowi część wojewódzkiej ewidencji zabytków, która z kolei jest częścią krajowej ewidencji zabytków prowadzonej przez Generalnego Konserwatora Zabytków. Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy. Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Mochowo została przygotowana według specyfikacji przygotowanej przez Narodowy Instytut Dziedzictwa. Bieżący wykaz obiektów włączonych do gminnej ewidencji zabytków przedstawia tabela poniżej.

Niemniej, gminna ewidencja zabytków powinna być aktualizowana w oparciu o dokumentację konserwatorską.

Dla Gminy Mochowo zostały zaproponowane dwa obiekty do ujęcie w Gminnej Ewidencji Zabytków. Są to:

1. Dom, Ligowo 14,
2. Dom, Ligowo 17.

6 OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY.

ANALIZA SWOT.

W toku analizy stanu krajobrazu kulturowego gminy Mochowo, rozpoznano następujące czynniki determinujące jego dalszy rozwój:

Tabela 6. Analiza – mocne i słabe strony

Mocne strony	Słabe strony
▪ Aktualne studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego; ▪ Przejrzysta polityka przestrzenna gminy; ▪ Sporządzony i regularnie (2013-2016, 2017-2020) aktualizowany gminny program opieki nad zabytkami; ▪ Miejsca pamięci (kapliczki, pomniki) sprzyjające rozwojowi turystyki; ▪ Różnorodność krajobrazu naturalnego i kulturowego na terenie gminy; ▪ Pozytywna rola kościołów i związków wyznaniowych w dziedzinie ochrony zabytków gminnych świadczących o bogatej historii gminy oraz regionu; ▪ Lokalizacja zabytków o znaczeniu ponadregionalnym; ▪ Średniowieczny kościół Bożewie z zespołem; ▪ Drewniany XVII wieczny kościół w Mochowie; ▪ Istnienie szlaku turystycznego im. Bolesława Krzywoustego z Płocka nad Jezioro Urszulewskie; ▪ pomniki żywej przyrody - kasztanowiec biały w Żurawinie i lipa drobnolistna w Żurawinku	▪ Pogarszający się stan zachowania architektury mieszkalnej zabytkowej; ▪ Pogarszający się stan parków oraz brak dostatecznej dokumentacji na ich temat; ▪ Brak analiz i wytypowania najcenniejszych układów przestrzennych wsi; ▪ Brak precyzyjnie określonych wymogów dot. nowo powstającej zabudowy (dot. bryły, kubatury, użytych materiałów i architektury); ▪ Brak dbałości o cmentarz protestancki; ▪ Trudności z pozyskaniem środków finansowych na ochronę dziedzictwa kulturowego.

Tabela 7. Analiza – szanse i zagrożenia

Szanse	Zagrożenia
▪ Wprowadzenie i egzekwowanie polityki ochrony walorów środowiska naturalnego i kształtowania przestrzennego; ▪ Wsparcie finansowe w kolejnej perspektywie UE 2015-2020 na działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego gminy, w szczególności poprzez realizację prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych prowadzonych przy zabytkach, rozwój szlaków kulturowych, realizację projektów kulturalnych oraz digitalizację zasobów; ▪ Udział funduszy prywatnych w pracach związanych z ochroną zabytków; ▪ Inicjatywy edukacyjne dla mieszkańców Gminy na temat wartości kulturowej zabytków, których są właścicielami oraz propagowanie pozytywnych rozwiązań zgodnych z zasadami sztuki konserwatorskiej; ▪ Zapobieganie rozproszaniu osadnictwa i ochronę historycznie ukształtowanych układów przestrzennych miejscowości; ▪ Działalność inwestycyjna powinna uwzględniać istniejące już związki przestrzenne i planistyczne; ▪ Rosnące zapotrzebowanie na turystykę, zwłaszcza rowerową; ▪ Zwiększenie ilości plenerowych imprez lokalnych, o charakterze historycznym, jako element promocji i budowanie więzi lokalnych; ▪ Opracowanie gminnej ewidencji zabytków.	▪ Postępująca dekapitalizacja zasobu zabytkowego na terenie gminy; ▪ Brak środków finansowych na realizację kluczowych inwestycji; ▪ Postępująca degradacja stanowisk archeologicznych; ▪ Działania inwestycyjne niedostosowane do charakteru zabytkowej zabudowy; ▪ Podatność zabytków na zniszczenie (brak zabezpieczeń).

7 ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Celem kształtowania konsekwentnej polityki związanej z opieką nad zabytkami Gminy Mochowo, przyjęte priorytety są zbieżne z określonymi w gminnym programie opieki nad zabytkami na lata 2013-2016.

7.1. PRIORYTETY

W toku analizy określono osiem priorytetów realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami. Są to:

- **Priorytet 1.** Konsekwentne i planowe realizowanie zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami jako potwierdzenia uznania znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy.
- **Priorytet 2.** Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju społeczno - gospodarczego gminy.
- **Priorytet 3.** Wyeksponowanie zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
- **Priorytet 4.** Zintegrowanie ochrony dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego i krajobrazu oraz przyjęcie odpowiednich zasad zagospodarowania przestrzeni.
- **Priorytet 5.** Wykreowanie wizerunku gminy i tożsamości mieszkańców, wspieranie aktywności lokalnej mającej na celu poszanowanie dziedzictwa kulturowego.
- **Priorytet 6.** Zwiększenie atrakcyjności zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych.
- **Priorytet 7.** Wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
- **Priorytet 8.** Powszechna edukacja w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.

Ich realizacji służyć będą określone dalej kierunki działań oraz zadania, z których Wójt co dwa lata będzie wykonywał sprawozdanie Radzie Gminy.

7.2. KIERUNKI DZIAŁAŃ I ZADANIA

Gmina Mochowo powinna dążyć do jak najefektywniejszego realizowania założonych kierunków działań i zadań. Należy jednak brać pod uwagę fakt, że z racji

czteroletniego okresu obowiązywania gminnego programu opieki nad zabytkami, mogą one wymagać aktualizacji w wyniku następujących w tym okresie zmian społeczno-gospodarczych. Jednym z zadań gminy jest odpowiednio szybkie reagowanie i aktualizowanie działań i zadań celem jak najefektywniejszej realizacji założeń programu. Jest to szczególnie istotne w kontekście faktu, że Gmina Mochowo opracowała gminny program opieki nad zabytkami na lata 2013-2016. Niektóre zadania zaplanowane do realizacji w poprzednim okresie programowania posiadają charakter ciągły, w związku z czym wskazuje się je jako wymagające kontynuacji w latach następnych.

Tabela 8. Priorytet I – kierunki działań i zadania.

I.	Priorytet I. Konsekwentne i planowe realizowanie zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami jako potwierdzenia uznania znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy.		
I.1.	Kierunek działania: Zapewnienie warunków prawnych i organizacyjnych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie.		
	Zadania	Wykonawca Źródło finansowania	Termin realizacji
1.1.	Przyjęcie przez Radę Gminy Gminnego Programu Ochrony zabytków oraz okresowe monitorowanie jego realizacji.	Gmina Mochowo Środki własne gminy, finansowanie zewnętrzne	2017-2020
1.2.	Stworzenie planu ochrony zabytków na wypadek zagrożeń.	Gmina Mochowo Środki własne gminy	2019-2020
1.3.	Prowadzenie i regularne aktualizowanie gminnej ewidencji zabytków.	Gmina Mochowo Środki własne gminy	2017-2020
1.4.	Bieżącą współpracą z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.	Gmina Mochowo Środki własne gminy	2017-2020
I.2.	Kierunek działania: Zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków.		
	Zadania	Wykonawca Źródło finansowania	Termin realizacji
2.1.	Zawieranie w umowach sprzedaży, dzierżawy zabytków nieruchomych stanowiących własność gminy warunków nakładających obowiązek przeprowadzenia niezbędnych prac konserwatorskich	Gmina Mochowo Środki własne gminy	2017-2020
I.3.	Kierunek działania: Udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków.		
	Zadania	Wykonawca Źródło finansowania	Termin realizacji
3.1.	Podejmowanie interwencji wobec niszczonej (i degradowanej niewłaściwym użytkowaniem) obiektów zabytkowych	Gmina Mochowo Środki własne gminy	2017-2020
I.4.	Kierunek działania: Kontrola stanu zachowania i przeznaczenia zabytków.		

	Zadania	Wykonawca Źródło finansowania	Termin realizacji
4.1.	Coroczna kontrola stanu technicznego zabytków, których właścicielem jest Gmina i sporządzenie oceny stanu ich zachowania.	Gmina Mochowo Środki własne gminy	2017-2020
4.2.	Okresowa kontrola (1 raz w roku) stanu technicznego i instalacji budynków zabytkowych, których właścicielem jest Gmina	Gmina Mochowo Środki własne gminy	2017-2020
I.5.	Kierunek działania: Uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.		
	Zadania	Wykonawca Źródło finansowania	Termin realizacji
5.1.	Ujęcie w opracowywanych miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego zapisów o ochronie zabytków i obszarów kulturowych	Gmina Mochowo Środki własne gminy	2017-2020

Tabela 9. Priorytet II – kierunki działań i zadania.

II.	Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju społeczno - gospodarczego gminy		
II.1.	Kierunek działania: Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania:		
	Zadania	Wykonawca Źródło finansowani	Termin realizacji
1.1.	Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność gminy	Gmina Mochowo Środki własne gminy Środki państwowe	2017-2020
1.2.	Uatrakcyjnienie i ożywienie gminy poprzez wykreowanie nowej przestrzeni publicznej służącej prezentowaniu i promowaniu kultury i dziedzictwa kulturowego	Gmina Mochowo Środki własne	2017-2020
II.2.	Kierunek działania: Współpraca z użytkownikami i właścicielami budynków zabytkowych mająca na celu poprawę stanu zachowania i utrzymania substancji mieszkaniowej.		
	Zadania	Wykonawca Źródło finansowania	Termin realizacji
2.1.	Współorganizacja lub uczestnictwo w szkoleniach (użytkowników i właścicieli budynków zabytkowych) dotyczących procedur prawnych związanych z finansowaniem zabytków, konserwacji, możliwości sposobów aplikowania o środki na zabytki.	Gmina Mochowo Środki własne	2017-2020
2.2.	Zorganizowanie spotkania służb ochrony zabytków z właścicielami, użytkownikami obiektów zabytkowych oraz z przedstawicielami samorządu	Gmina Mochowo Środki własne	2017-2020
2.3.	Doradztwo Gminy w postępowaniach związanych z pozyskaniem funduszy zewnętrznych	Gmina Mochowo Środki własne	2017-2020
II.3.	Kierunek działania: Prowadzenie działań sanacyjnych w obrębie gminy.		
	Zadania	Wykonawca Źródło finansowania	Termin realizacji
3.1.	Organizacja konkursów związanych z zagospodarowaniem, bądź rewaloryzacją cennych kulturowo obszarów w obrębie gminy	Gmina Mochowo Środki własne	2018-2020

II.4.	Kierunek działania: Zachęcanie sektora prywatnego do zagospodarowania obiektów zabytkowych.		
	Zadania	Wykonawca Źródło finansowania	Termin realizacji
4.1.	Przeprowadzenie analizy możliwości prawnych, fiskalnych i innych, które pozwolą Gminie Mochowo skutecznie zachęcać sektor prywatny do zagospodarowania obiektów zabytkowych	Gmina Mochowo Środki własne	2017-2020
II.5.	Kierunek działania: Współpraca z rządowymi służbami ochrony zabytków.		
	Zadania	Wykonawca Źródło finansowania	Termin realizacji
5.1.	Uzgodnienie wspólnych działań związanych z uświadamianiem prawnym właścicieli obiektów zabytkowych jak i uczestnictwo w dokonywanych przeglądów obiektów zabytkowych.	Gmina Mochowo Środki własne	2017-2020
5.2.	Przeprowadzenie przeglądów obiektów zabytkowych oraz opracowanie stosownych wniosków i planu działań.	Gmina Mochowo Środki własne	2017-2020
II.6.	Kierunek działania: Sukcesywna weryfikacja obiektów zabytkowych pozostających w ewidencji.		
	Zadania	Wykonawca Źródło finansowania	Termin realizacji
6.1.	Aktualizowanie gminnej ewidencji zabytków.	Gmina Mochowo Środki własne	2019-2020
6.2.	Uzupełnianie gminnej ewidencji zabytków w przypadku wyłonienia w wyniku różnych opracowań nowych obiektów	Gmina Mochowo Środki własne	2019-2020

Tabela 10. Priorytet III – kierunki działań i zadania.

III.	Priorytet III. Wyekspozowanie zabytków oraz walorów krajobrazowych		
III.1.	Kierunek działania: Zwiększenie zakresu działań konserwatorskich w gminie, ukierunkowanych na otoczenie zabytku.		
	Zadania	Wykonawca Źródło finansowani	Termin realizacji
1.1.	Opracowanie studiów i projektów dotyczących rewaloryzacji zieleni miejskiej, nawierzchni czy elementów małej architektury wpływających na jakość przestrzeni publicznej	Gmina Mochowo Środki własne gminy	2017-2020
III.2.	Kierunek działania: Promocja działań rewaloryzacyjnych równoznaczną z promocją gminy		
	Zadania	Wykonawca Źródło finansowania	Termin realizacji
2.1.	Uczestnictwo w konferencjach i seminariach dotyczących rewaloryzacji,	Gmina Mochowo Środki własne	2017-2020
2.2.	Informowanie o działaniach rewaloryzacyjnych poprzez strony internetowe, media itp., udział w unijnych projektach miękkich powiązanych tematycznie	Gmina Mochowo Środki własne	2018-2020
2.3.	Współpraca z uczelniami wyższymi polegająca na wprowadzeniu problematyki środowiska kulturowego gminy do tematów prac dyplomowych	Gmina Mochowo Środki własne	2017-2020

Tabela 11. Priorytet IV – kierunki działań i zadania.

IV.	Priorytet IV. Zintegrowanie ochrony dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego i krajobrazu oraz przyjęcie odpowiednich zasad zagospodarowania przestrzeni.		
IV.1.	Kierunek działania: Integracja środowiska przyrodniczego i kulturowego w zagospodarowaniu przestrzeni		
	Zadania	Wykonawca Źródło finansowania	Termin realizacji
1.1.	Prowadzenie prac porządkowo-pielęgnacyjnych w parkach oraz na cmentarzach	Gmina Mochowo Środki własne	2017-2020
1.2.	Rewitalizacja miejsc pamięci narodowej	Gmina Mochowo Środki własne	2018-2020

Tabela 12. Priorytet V – kierunki działań i zadania.

V.	Priorytet V. Wykreowanie wizerunku gminy i tożsamości mieszkańców, wspieranie aktywności lokalnej mającej na celu poszanowanie dziedzictwa kulturowego.		
V.1.	Kierunek działania: Rozbudzenie i pogłębianie w mieszkańcach dumy z tradycji historycznych gminy		
	Zadania	Wykonawca Źródło finansowania	Termin realizacji
1.1.	Dążenie do organizacji imprez dotyczących rocznic historycznych	Gmina Mochowo Środki własne	2018-2020
1.2.	Zapobieganie rozproszaniu osadnictwa i ochronę historycznie ukształtowanych układów przestrzennych miejscowości.	Gmina Mochowo Środki własne	2017-2020
1.3.	Organizowanie (w siedzibie gminy, świetlicach wiejskich, szkołach) wystaw, spotkań na temat historii regionu, dawnego i dzisiejszego krajobrazu kulturowego, zabytków;	Gmina Mochowo Środki własne	2017-2020
1.4.	Zachęcanie mieszkańców do prowadzenia działalności agroturystycznej połączonej ze zwiedzaniem regionu	Środki prywatne	2017-2020
V.2.	Kierunek działania: Długofalowa akcja edukacyjna i promocyjna z udziałem lokalnych fundacji i organizacji.		
	Zadania	Wykonawca Źródło finansowania	Termin realizacji
2.1.	Organizacja konkursów na temat znajomości dziedzictwa kulturowego gminy,	Gmina Mochowo Środki własne	2017-2020
2.2.	Wykorzystanie w działaniach promocyjnych gminy walorów kulturowych przy współpracy z organizacjami i fundacjami	Gmina Mochowo Środki własne	2017-2020
2.3.	Organizacja wystaw plenerowych promujących kulturę i dziedzictwo kulturowe w przestrzeniach publicznych na terenie gminy	Gmina Mochowo Środki własne	2017-2020
V.3.	Kierunek działania: Kształcenie i edukacja dzieci, młodzieży i dorosłych na rzecz ochrony zabytków		
	Zadania	Wykonawca Źródło finansowania	Termin realizacji
3.1.	Organizacja konkursów w szkołach dot. tematyki lokalnego dziedzictwa kulturowego	Gmina Mochowo Środki własne	2017-2020

3.2.	Edukacyjne programy realizowane w szkołach	Gmina Mochowo Środki własne	2017-2020
3.3.	Programy w lokalnym radio dotyczące dziedzictwa kulturowego regionu oraz ochrony zabytków	Gmina Mochowo Środki własne	2017-2020
3.4.	Bieżące uzupełnianie księgozbioru biblioteki gminnej o publikacje na temat historii i zabytków województwa mazowieckiego	Gmina Mochowo Środki własne Środki państwowe	2017-2020

Tabela 13. Priorytet VI – kierunki działań i zadania.

VI.	Priorytet VI. Zwiększenie atrakcyjności zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych.		
VI.1.	Kierunek działania: Stworzenie i udostępnienie komputerowej bazy danych dla zabytków miasta		
	Zadania	Wykonawca Źródło finansowania	Termin realizacji
1.1.	Gromadzenie materiałów dotyczących zabytków gminy	Gmina Mochowo Środki własne	2018-2020
1.2.	Zlecenie opracowania zintegrowanej bazy danych o elementach dziedzictwa kulturowego Gminy i umieszczenie informacji o niej (wraz z odnośnikami) na wszystkich oficjalnych stronach internetowych Gminy	Gmina Mochowo Środki własne	2018-2020
VI.2.	Kierunek działania: Wykorzystanie walorów kulturowych i przyrodniczych miasta w tworzeniu oferty turystycznej		
	Zadania	Wykonawca Źródło finansowania	Termin realizacji
2.1.	Rozpowszechnianie wiedzy o „Przyczeczku Skrwę Prawej”, jako cennym bogactwie kulturowo-przyrodniczym Gminy.	Gmina Mochowo Środki własne	2018-2020
VI.3.	Kierunek działania: Wyznaczenie tras turystycznych i dydaktycznych (pieszych i rowerowych) wykorzystujących walory miasta		
	Zadania	Wykonawca Źródło finansowania	Termin realizacji
3.1.	Wydłużenie istniejącej sieci tras rowerowych	Gmina Mochowo Środki własne	2019-2020
3.2.	Organizacja konkursu na pomysł na trasę dydaktyczną	Gmina Mochowo Środki własne	2018-2020
3.3.	Wyznaczenie ścieżek dydaktycznych uwzględniających walory przyrodnicze i krajobrazowe	Gmina Mochowo Środki własne	2018-2020
VI.4.	Kierunek działania: Wykorzystanie mediów do popularyzacji zasobów kulturowych		
	Zadania	Wykonawca Źródło finansowania	Termin realizacji
4.1.	Programy w lokalnym radio, współpraca z telewizją regionalną	Gmina Mochowo Środki własne	2018-2020
4.2.	Wykorzystanie Internetu do popularyzacji zasobów kulturowych	Gmina Mochowo Środki własne	2017-2020

Tabela 14. Priorytet VII – kierunki działań i zadania.

VII.	Priorytet VII. Wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami		
VII.1.	Kierunek działania: Finansowe wspieranie działalności skierowanej na ochronę zabytków przez osoby prywatne i fundacje		
VII.2.	Kierunek działania: Podejmowanie inicjatyw zmierzających do pozyskania środków zewnętrznych		
	Zadania	Wykonawca Źródło finansowania	Termin realizacji
2.1.	Pozyskanie pełni informacji o możliwościach wykorzystania dla działań rewitalizacyjnych różnych źródeł finansowania (strukturalnych, wspólnotowych unijnych, publicznych, prywatnych)	Gmina Mochowo Środki własne	2018-2020
VII.3.	Kierunek działania: Finansowanie wybranych opracowań badawczych i dokumentacji o zagrożonych obiektach (ważnych dla gminy)		
	Zadania	Wykonawca Źródło finansowania	Termin realizacji
3.1.	Rozpoznanie zakresu niezbędnych potrzeb obiektów, które wymagają przeprowadzenia prac rewitalizacyjnych	Gmina Mochowo Środki własne	2017-2019

Tabela 15. Priorytet VIII – kierunki działań i zadania.

VIII.	Priorytet VIII. Powszechna edukacja w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego		
VIII.1.	Kierunek działania: Opracowanie programu nauczania wykorzystującego środowisko kulturowe do wzmacniania poczucia tożsamości i więzi z gminą		
	Zadania	Wykonawca Źródło finansowania	Termin realizacji
1.1.	Wyeksponowanie i promowanie historii regionu	Gmina Mochowo Środki własne	2017-2020
1.2.	Edukacyjne programy realizowane w szkołach	Gmina Mochowo Środki własne	2017-2020
1.3.	Podjęcie działań w celu utworzenia Regionalnej Izby Pamięci	Gmina Mochowo Środki własne	2017-2020
VIII.2.	Kierunek działania: Utworzenie bazy danych o niematerialnych zabytkach miasta		
	Zadania	Wykonawca Źródło finansowania	Termin realizacji
2.1.	Opracowanie strony internetowej poświęconej tradycjom i zwyczajom gminy i jego mieszkańców	Gmina Mochowo Środki własne	2017-2020

8 INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Realizacja programu będzie się odbywać poprzez wskazanie zadania na rzecz osiągnięcia priorytetów w nim przyjętych. Podstawę niniejszego instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawne i zawarte w nich regulacje dotyczące instrumentów prawno- ekonomicznych i finansów publicznych.

Do wykonania zadań zawartych w Gminnym programie opieki nad zabytkami Gminy Mochowo będą pomocne następujące instrumenty:

- prawne – wynikające z przepisów ustawowych, obejmujących między innymi uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, stref ochrony konserwatorskiej, wykonywanie decyzji administracyjnych wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- finansowe - obejmujące między innymi finansowanie prac konserwatorskich, remontowych i archeologicznych, udzielanie dotacji na finansowanie prac konserwatorskich i restauratorskich, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych;
- koordynacji - obejmujące między innymi realizację zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w dokumentach strategicznych województwa mazowieckiego;
- społeczne - obejmujące między innymi działania edukacyjne promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi;
- kontrolne - obejmujące między innymi aktualizację gminnej ewidencji zabytków, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

9 ZASADY OCENY REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Gminna ewidencja zabytków Gminy Mochowo przygotowana została na podstawie art 22 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Obiekty kwalifikowane są do włączenia do tworzonej ewidencji na podstawie wartości estetycznych i stanu zachowania elementów zabytkowych. Wykonana została dokumentacja fotograficzna wszystkich wartościowych pod względem wartości artystycznej obiektów.

Gminny program opieki nad zabytkami Gminy Mochowo, po zaopiniowaniu przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostanie przedstawiony Radzie Gminy w celu przyjęcia go uchwałą. Program został opracowany na okres czterech lat i stanowi dokument uzupełniający w stosunku do innych dokumentów planistycznych i aktów prawa miejscowego. Co dwa lata Wójt będzie sporządzał sprawozdania z realizacji zadań Programu i przedstawiał je Radzie Gminy.

Głównym odbiorcą programu jest społeczność lokalna, która bezpośrednio powinna odczuć efekty jego wdrażania. Dotyczy to nie tylko właścicieli i użytkowników obszarów i obiektów zabytkowych, ale również wszystkich mieszkańców. Program powinien służyć podejmowaniu planowych działań dotyczących: inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

10 ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Obowiązującym wyznacznikiem sposobu finansowania opieki nad zabytkami są zasady zawarte w rozdziale 7. ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2017r. poz. 2187). Nakładają one obowiązek finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku na osobę fizyczną, lub inną jednostkę organizacyjną w tym także na jednostki z sektora finansów publicznych, posiadające tytuł prawny do zabytku. Zadania związane z opieką nad zabytkami mogą być finansowane m.in. z następujących źródeł:

- Budżet gminy;
- Budżet Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego w ramach przyznanej dotacji na prace zgodne z art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.;
- Budżet Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prace, zgodne z art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.;
- Dotacje Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- Budżet Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w ramach dotacji przyznanej zgodnie z art.77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. w oparciu o ogłaszane corocznie przez Ministerstwo aktualne programy;
- Dotacje Unijne:
 - Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego na lata 2014-2020;
 - Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko na lata 2014-2020;
- Środki własne właścicieli obiektów zabytkowych;
- Rada ochrony pamięci walk i męczeństwa;
- Darowizny na rzecz gminy.